

EKOLOGIK TARBIYA DARSLARIDA MAHALLIY EKOLOGIK MUAMMOLAR ASOSIDA O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sayfullayeva Sabina Nodirbek qizi

Qo‘qon davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik tarbiya darslarida mahalliy ekologik muammolar asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishda loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, dala tadqiqotlari, rolli o‘yinlar, ekologik xarita, ekologik monitoring va AKT asosida ta’lim kabi zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil etilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining ekologik siyosati, “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi qonun, “Ekologik ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Prezident qarori hamda “Yashil makon” tashabbuslari bilan bog‘liq yondashuvlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mahalliy ekologik muammolar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda ekologik tafakkur, ijtimoiy faollik va tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirishda samarali ekanligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, mahalliy ekologik muammolar, metodika, loyiha asosida o‘qitish, ekologik madaniyat, ekologik tafakkur, ekologik ta’lim, AKT, barqaror rivojlanish.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ekologik muammolarni bartaraf etish, aholining ekologik madaniyatini oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid davlat siyosati tubdan takomillashmoqda. Xususan, “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, “Ekologik ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Prezident qarori (2023-yil 31-mart, PQ–122) hamda “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar ekologik tarbiyaning mazmuni va metodikasini yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etmoqda.

Bugungi kunda ekologik ta’limni samarali tashkil etishda o‘quvchilarning o‘z hududidagi real ekologik muammolarni chuqur tahlil qilishi, ularni yechish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mahalliy ekologik muammolar — masalan, chiqindilarni to‘g‘ri tashlamaslik, suv resurslarining kamayishi, havo ifloslanishi, yashil hududlarning qisqarishi kabi holatlar — nafaqat atrof-muhitga, balki aholining hayot sifati va sog‘lig‘iga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ekologik tarbiya darslarini aynan o‘quvchilarga tanish bo‘lgan, ular yashayotgan hudud bilan bog‘liq muammolar asosida tashkil etish ularning ekologik tafakkurini rivojlantiradi va amaliy faoliyatga undaydi.

Ekologik tarbiya jarayonida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni ekologik mas’uliyat va fuqarolik pozitsiyasiga yo‘naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilarga atrof-muhitni asrash, resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash, tabiatni saqlashga doir loyihalarda ishtirok etish imkoniyatini yaratish — ekologik ta’limni hayot bilan bog‘lashning eng samarali yo‘llaridan biridir.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Ekologik madaniyatni yuksaltirish va atrof-muhitni muhofaza qilish ishlarini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2022-yil 30-dekabr, PQ-447 qarorida ta’kidlanganidek, “ekologik ta’lim va tarbiya tizimini mahalliy sharoitlarga mos holda modernizatsiya qilish, yoshlar ongida tabiatga mehr va mas’uliyat hissini mustahkamlash” bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada ekologik tarbiya darslarida mahalliy ekologik muammolar asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish, o‘qituvchi faoliyatida innovatsion yondashuvlardan foydalanish, hamda o‘quvchilarning ekologik madaniyatini amaliy faoliyat orqali shakllantirish masalalari yoritiladi.

Ekologik tarbiya — bu inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni anglash, tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirish jarayonidir. Uning asosida shaxsning ekologik ongini, qadriyatlarini va hayotiy pozitsiyasini shakllantirish yotadi. Nazariy jihatdan, ekologik tarbiya pedagogik, psixologik va ekologik fanlar tutashgan nuqtada vujudga kelgan murakkab tizimli jarayon bo‘lib, u o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, ekologik tafakkurini va tabiatni asrashga doir ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Pedagogika fanida ekologik tarbiya shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ya’ni, o‘quvchi nafaqat tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi, balki ekologik muammolarni mustaqil tahlil etuvchi va ularni yechishga qaratilgan tashabbuskor shaxs sifatida shakllanadi. Mahalliy ekologik muammolarni o‘rganish orqali o‘quvchilar o‘z yashash joylaridagi tabiiy jarayonlarni kuzatadi, sabab-oqibat bog‘liqliklarini anglaydi va amaliy yechimlar ishlab chiqadi.

Nazariy jihatdan, bu yondashuv konstruktivistik ta’lim nazariyasiga ham asoslanadi. Chunki o‘quvchi ekologik bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z tajribasi, kuzatuvlari va izlanishlari asosida egallaydi. Mahalliy ekologik muammolar bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarda tizimli fikrlash, ekologik ong, ijtimoiy mas’uliyat va ijodkorlik rivojlanadi. Shuningdek, o‘quvchilarda ekologik muammolarga nisbatan aks ettiruvchi (reflektiv) tafakkur ham shakllanadi — ya’ni ular faqat muammoni ko‘rmay, balki o‘z xatti-harakatlarining tabiatga ta’sirini ham tahlil qila boshlaydilar.

Ekologik ta’limning nazariy poydevorini yaratishda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ham muhim o‘rin tutadi. Unda ekologik madaniyatni

rivojlantirish, barqaror rivojlanish g'oyalarini ta'lim jarayoniga singdirish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu bilan birga, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning "Education for Sustainable Development (ESD)" tamoyillari ekologik tarbiya jarayonini ilmiy asoslashda muhim nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Ekologik tarbiyaning amaliy jihati — bu nazariy bilimlarni hayot bilan bog'lash, o'quvchilarni real ekologik faoliyatga jalb etishdir. Mahalliy ekologik muammolar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun o'qituvchi dars jarayonini loyiha ishlari, kuzatuvlar, amaliy tajribalar, tadqiqot topshiriqlari va ekologik aksiyalar bilan boyitishi zarur.

Masalan, darslarda o'quvchilar mahallasidagi chiqindi to'planish muammosini tahlil qilib, uni kamaytirish bo'yicha o'z takliflarini ishlab chiqishlari mumkin. Yoki suv manbalarining ifloslanish sabablari o'rganilib, ularni tozalash bo'yicha kichik amaliy loyihalar amalga oshiriladi. Bunday faoliyat o'quvchilarda amaliy ekologik kompetensiyani shakllantiradi, ya'ni ular muammoni aniqlash, tahlil qilish, yechim topish va natijani baholash bosqichlarida faol ishtirok etadilar.

Amaliy yondashuvning yana bir samarali usuli — ekologik monitoring o'tkazishdir. O'quvchilar o'z yashash hududidagi o'simliklar, hayvonot dunyosi, havo va suv sifati bo'yicha muntazam kuzatuvlar olib borib, olingan natijalarni ilmiy tahlil asosida umumlashtiradilar. Bu esa ularning ilmiy tadqiqotga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ekologik mas'uliyatni chuqurlashtiradi.

Mahalliy ekologik muammolar asosida tashkil etilgan darslarda axborot texnologiyalari va raqamli resurslardan foydalanish ham muhim o'rin tutadi. O'quvchilar onlayn xaritalar, ekologik mobil ilovalar, interaktiv o'yinlar yoki virtual laboratoriyalar orqali ekologik jarayonlarni kuzatish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ekologik ta'limni zamonaviy, qiziqarli va samarali shaklga keltiradi.

Natijada, ekologik tarbiya darslarida mahalliy ekologik muammolarni o'rganish nafaqat bilim, balki ijtimoiy faollik, ekologik mas'uliyat va vatanparvarlik tuyg'ularini ham mustahkamlaydi. Shunday qilib, nazariy asoslar amaliy faoliyat bilan uyg'unlashgan taqdirdagina ekologik madaniyatni yuksaltirishga erishish mumkin bo'ladi.

Loyiha asosida o'qitish mohiyati o'quvchilar real ekologik muammoni o'rganish, tahlil qilish va yechim topish jarayonida faol ishtirok etadilar. Qo'qon shahridagi 7-maktab o'quvchilari "Mahallamizni toza saqlaylik" loyihasi doirasida chiqindi muammosini o'rganishdi. Ular chiqindilarni qayta ishlash punktlari soni, aholining chiqindi tashlash odatlari haqida ma'lumot to'plashdi. So'rovnomaga va kuzatuv natijasida maktab hududida ajratilgan chiqindi qutilarini o'rnatish tashabbusini ilgari surishdi va mahalla hokimligi bilan

hamkorlikda amalga oshirishdi. Natijada, o'quvchilarda ekologik mas'uliyat, tashabbuskorlik, jamoaviy ish ko'nikmalari rivojlandi.

Muammoli ta'lim mohiyati: o'qituvchi darsda hayotiy ekologik muammolarni qo'yadi va o'quvchilar mustaqil izlanish orqali yechim topadilar. "Shahrimizda havo ifloslanishining sabablari nimalarda?" degan savol asosida o'qituvchi darsni boshlaydi. O'quvchilar mahalladagi transport, chang, issiqlik markazlari va chiqindilarni tahlil qilib, "toza havo uchun 10 qadam" shiorida ekologik tavsiyalar ishlab chiqadilar. Natijada, o'quvchilarda tahliliy fikrlash, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash, ekologik tafakkur rivojlanadi.

Kuzatuv va dala tadqiqoti mohiyati: tabiat obyektlarini bevosita kuzatish orqali ekologik jarayonlarni tushunishga o'rgatadi. Biologiya darsida o'quvchilar "Qo'qon arig'ining suv sifatini o'rganish" mavzusida dala tadqiqoti o'tkazishadi. Ular suv namunalari olib, ifloslanish darajasini oddiy tajribalar orqali aniqlaydilar. Natijada, ekologik ong amaliy tajriba orqali mustahkamlanadi; o'quvchilarda ilmiy kuzatuv va tahlil qilish malakasi shakllanadi.

Rolli o'yin o'quvchilar turli ijtimoiy rollarda ekologik muammolarni muhokama qiladilar. "Orolbo'yi ekologik inqirozi" mavzusida o'quvchilar "ekolog", "dehqon", "hokimlik vakili", "aholi vakili" rollarida chiqish qilib, suv resurslarini tejash bo'yicha qaror loyihasini himoya qiladilar. Natijada, o'quvchilarda ekologik muammolarga ijtimoiy nuqtai nazardan yondashish, hamkorlikda fikr yuritish, murosaga kelish ko'nikmalari rivojlanadi.

"Ekologik xarita" metodi mohiyati: mahalliy ekologik muammolarni geografik joylashuvi bilan birga aniqlash va tasvirlash orqali o'rganish. O'quvchilar maktab atrofi, mahalla va shahar xaritasida chiqindi joylari, ifloslanish manbalari, yashil hududlar va ekologik xavf nuqtalarini belgilaydilar. Natijada, ekologik muammolarni fazoviy tahlil qilish, muammolarni joy bilan bog'lash va ularni oldini olish bo'yicha reja tuzish ko'nikmasi shakllanadi.

Ekologik tarbiya darslarida mahalliy ekologik muammolar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish — bugungi ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biridir. Chunki o'quvchilarni o'z atrofidagi real ekologik holatni anglashga, muammolarga befarq bo'lmaslikka va amaliy yechim topishga o'rgatish orqali ularda ekologik madaniyat, ijtimoiy mas'uliyat hamda fuqarolik ongini shakllantirish mumkin.

Mahalliy ekologik muammolarni o'rganish asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikma va mustaqil fikrlashni ham rivojlantiradi. Loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim, dala tadqiqotlari, rolly o'yinlar, ekologik xarita, monitoring, debat va AKT asosidagi metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, ta'lim jarayonini hayotiy va mazmunli qiladi.

Shuningdek, bunday darslarda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarning ekologik tafakkurini yo‘naltiruvchi, ularda tabiatga mehr va mas’uliyat hissini shakllantiruvchi shaxs sifatida muhim rol o‘ynaydi. Natijada ekologik tarbiya jarayoni shaxsning ongida tabiatga nisbatan ehtirom, barqaror rivojlanishga sadoqat va ekologik madaniyatni amaliy faoliyat orqali namoyon etishga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, ekologik tarbiyani mahalliy ekologik muammolar asosida tashkil etish metodikasi o‘quvchilarning “fikrlovchi, his qiluvchi va amalda harakat qiluvchi” ekologik shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu esa kelajak avlodning barqaror rivojlanish tamoyillariga sodiq, ekologik jihatdan mas’uliyatli fuqarolar sifatida kamol topishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1992-yil 9-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologik ta’lim va tarbiya tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, PQ–122. – Toshkent, 2023-yil 31-mart.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologik madaniyatni yuksaltirish va atrof-muhitni muhofaza qilish ishlarini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, PQ–447. – Toshkent, 2022-yil 30-dekabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2020.
5. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017.
6. Azamovna, Ismoilova Gulbaxor. "Development of ecological culture on the basis of modern pedagogical technologies." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036 11.04 (2022): 165-170.
7. Azamovna, Ismailova Gulbakhor. "Globalization in the process the student is the national values of the youth in the spirit bring up necessity." JournalNX 8.12 (2022): 512-516.
8. Исмоилова, Гулбахор Азамовна. "РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ КАК ОБЩЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ." ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ. 2020.

9. Исмоилова, Гулбахор Азамовна. "ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ТАЪЛИМИ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ." Современное образование (Узбекистан) 11 (96) (2020): 45-51.